

रजतजयन्तीग्रन्थमाला - 5

वेदवाग्विवृतिः



मुनीश्वरज्ञा



राष्ट्रीय-संस्कृत-संस्थानम्

रजतजयन्तीग्रन्थमाला - 5

वेदवाग्विवृतिः

मुनीश्वर झा



राष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानम्

नई दिल्ली

1995

विषयानुक्रमणिका

प्राक्कथनम्	iii
आभारज्ञापनम्	v
पितृ-स्मरणम्	vi
आमुखम्	vii
प्रथमोऽध्यायः	१
वेदवाङ्मयस्य सामान्यं विवरणम् ।	
द्वितीयोऽध्यायः	७
वेदवाङ्मयस्य रचनाकालः	
वेदमन्त्राणामर्थविचारः	
तृतीयोऽध्यायः	२०
ऋक्संहिता—ऋग्वेदः	
चतुर्थोऽध्यायः	३५
सामसंहिता—सामवेदः	
पञ्चमोऽध्यायः	४२
यजुस्संहिता—यजुर्वेदः	
षष्ठोऽध्यायः	५२
अथर्वसंहिता—अथर्ववेदः	

सत्येनोत्तभिताभूमिः सूर्येनोत्तभिता द्यौः ।
ऋत्नेनादित्यास्तिष्ठन्ति दिवि सोमो अधिश्रितः ॥

ऋ १०-८५-१

सत्यस्य महिमा महतो महान् । मनुष्याणां मङ्गलाय सत्यमसत्यञ्चैकमपरस्य विरुद्धं सम्पद्येते । सत्यं प्रगतिरूपम् । असत्यमधोगतिरूपम् । यत्सत्यं तत् सरल-सहजभावेन निगद्यते । ऋतमेषि सत्यम् । सत्ये तिष्ठत्यार्जवम् । तद्विरुद्धमसत्यं भयावहं भवति । असत्यं सर्वथा सर्वनाशं करोति ।

सुविज्ञानं चिकितुषे जनाय सच्चासच्च वचसी पस्पृधाते ।
तयोर्यत्सत्य यतरदृजी यस्तदित्सोमोऽवति हन्यासत् ॥

ऋ ७-१०४-१२

वैदिककविभिर्मर्यादायाः तक्षणं कृतम् । मर्यादा सदासत्याश्रिता भवति । यः कोऽपि मर्यादामभिगच्छति, स पापकर्म सम्पादयति । हिंसा-स्तेय-व्यभिचारमद्य-पान-मिथ्याभाषणन्दुष्टसेवनादिकर्म दुराचरणम् । तत्तु मर्यादोल्लंघनम् । तादृशानां कर्मणां कर्ता पापी भवति । हिंसादिपापकृत्योभ्यो यो दूरं तिष्ठति तस्यैव जीवनं निसंदिग्धमादर्शरूपं भवति । स एव स्वर्गः गच्छति । अत्र मन्त्रः—

सप्त मर्यादाः कवयस्ततक्षुस्
तासामेकामिदभ्यंहुरो गात् ।
आयोर्हस्कम्भ उपमस्य नीळे
पथां विसर्गे धरुणेषु तस्थौ ॥

ऋ १०-५-६

एवञ्च भारतीयजीवनस्यादर्शः प्राचीनकालादेव चरितोन्मेषोऽस्ति । चरितो-त्कर्षे बाधकाः सन्ति षड्दोषाः—कामः क्रोधो लोभो मोहो मदो मत्सरश्चेति । लोके अलूकस्यकामो वृकस्य क्रोधः, शूनो लोभः, कोकस्य मोहो, गरुडस्य मद तथा च गृध्रस्य मत्सरः प्रसिद्धाः सन्ति । इन्द्रश्च वृत्रस्यान्धकारस्य वा हन्ता इति प्रसिद्धः । अत एवोक्तषड्दोषणां विनाश इन्द्रेणैव संभवति । वैदिककविरिन्द्रं प्रार्थयति—
उलूकवत्कामं वृकवत्क्रोधं श्ववल्लोभं कोकवन्मोहं गरुडवन्मदं गृध्रवन्मत्सरञ्चाप-सारयतु । अत्र हि मन्त्रः—

3



राष्ट्रीय-संस्कृत-संस्थानम्

ए-४०, विशाल एन्क्लेव, राजा गार्डन,
नई दिल्ली-११००२७ (भारत)